

УДК 347.73:340.111.5

С. В. Очкуренко

РОЗМЕЖУВАННЯ ФІНАНСОВОГО ТА ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА

Проблема розмежування фінансового та цивільного права, норм цих двох галузей права, фінансових і цивільних правовідносин, відносин, що є предметом регулювання двох названих галузей права, набула значної гостроти. Проте інтенсивність її дослідження не відповідає потребам розвитку науки фінансового права та правотворчості, а особливо – потребам правозастосування. Складається враження, що розвиток іде не в напрямі розв’язання вказаної проблеми, а в напрямі її ускладнення. Тому актуальним є дослідження розмежування фінансового та цивільного права, норм фінансового й цивільного права, фінансових і цивільних правовідносин та відносин, що регулюються фінансовим і цивільним правом.

Окремі аспекти цієї проблеми розглядалися Ю.А. Ровінським, С.Д. Ципкіним, М.І. Піскотіним, Л.К. Вороною, А.І. Худяковим, Н.Ю. Пришвою, О.П. Орлюк, М.П. Кучерявенком, П.С. Пацурківським, В.В. Запольським, Д.В. Вінницьким, А.Т. Ковальчуком, О.А. Лукашевим, Д.О. Гетманцевим та іншими науковцями. Працями цих учених створено методологічне підґрунтя для наукового вирішення проблеми розмежування фінансового й цивільного права, яка може стати вагомим підґрунтям для вирішення практичних проблем.

Метою статті є формулювання наукових положень, які стали б вагомим внеском у вирішення проблеми розмежування фінансового й цивільного права.

Зв’язки між відносинами, що регулюються нормами різних галузей права, правовідносинами, які мають різну галузеву належність, нормами різних галузей права є досить інтенсивними. Однак наукові дослідження цих зв’язків і за радянських часів, і в період незалежності України здійснювались лише епізодично та не характеризувались глибиною. Варто погодитись із тим, що дослідження С.С. Алексєєвим системи [1] та структури [2] радянського права стали класикою радянської теоретико-правової думки. Однак проблема зв’язків галузей права, норм окремих галузей права, правовідносин різної галузевої належності, відносин, що регулюються нормами різних галузей права, цим ученим належно навіть не ставилась. А без усвідомлення міжгалузевих зв’язків спроби розмежувати галузі права набувають спрощеного характеру.

Недостатнє дослідження стало причиною прямого чи непрямого заперечення самої можливості, а також необхідності й доцільності розмежування галузей права. Загальне положення в цьому аспекті сформулював С.В. Дорохін: «Чіткої межі між публічним і приватним правом немає та бути не може, вони можуть сприйматись лише як два полюси, до яких більшою чи меншою мірою притягуються норми тієї чи іншої галузі права» [3, с. 45]. Із цього висловлювання загальноправового змісту Д.О. Гетманцев зробив висновок, що чітко розмежувати фінансово-правові та цивільно-правові норми взагалі неможливо [4, с. 15]. Наведені думки науковців знаходять опору у фундаментальному теоретичному положенні, яке сформулював

Ю.К. Толстой: «Хімічно чисті галузі права виокремити неможливо, їх просто немає» [5, с. 43]. Певні причини підтримати цю позицію були в В.К. Мамутова [6, с. 21], оскільки йому треба було відстоювати ідею господарського права, яка на роль «хімічно чистої галузі права» претендувати жодним чином не може, адже більше може бути порівняна із сумішшю складних речовин, ніж із хімічним з'єднанням, а тим більше хімічним елементом.

Сама ж думка Ю.К. Толстого має бути оцінена як відмова від розмежування понять законодавства та права. Якби Ю.К. Толстой сказав, що хімічно чистих кодексів, тобто кодексів, які містять виключно норми однієї галузі права, немає, його варто було б беззастережно підтримати. Також ученого необхідно підтримати тоді, коли він стверджує, що книга четверта Цивільного кодексу Російської Федерації є продуктом «не стільки кодифікації, скільки інкорпорації законодавства про інтелектуальну власність, яке було включене до Цивільного кодексу як комплексна галузь законодавства» [7, с. 160]. Проте «галузь права» – це наукова абстракція, яка не може бути природним явищем, яке може бути забруднене. Тому галузь права – це поняття, що позначає систему норм єдиної галузевої належності. У цьому аспекті галузі права завжди є «абсолютно чистими». У складі галузі права (якщо це не комплексна галузь права, а результат первинного поділу системи права на галузі) немає та за визначенням не може бути навіть однієї норми іншої галузі права.

Незважаючи на той авторитет, на який Ю.К. Толстой заслуговував на пострадянському просторі, варто визнати, що наведена його думка є результатом недостатнього розрізнення права та законодавства, що є загальнопоширеним і не має будь-якого теоретичного виправдання. Починається все з терміна «норми законодавства», який у вигляді поняття «норми Конституції» увійшов навіть до ст. 8 Конституції України. У науці фінансового права ця тенденція проявилась особливо яскраво. Стали звичними такі висловлювання, як «у межах фінансового права важливе значення має взаємодія приватноправової та публічно-правової регламентації» [8, с. 18], «функціонування цивільно-правових засобів у фінансовому праві» [9, с. 12]. Взаємодія приватноправової й публічно-правової регламентації справді має місце, є важливою. Однак ця взаємодія жодним чином не може мати місце «в межах фінансового права», оскільки фінансове право приватноправової регламентації не здійснює та здійснювати не може. А взаємодія приватноправової й публічно-правової регламентації здійснюється за межами предмета регулювання фінансового права. Є серйозні сумніви також у «функціонуванні цивільно-правових засобів у фінансовому праві», якщо тільки не йдеться про субсидіарне правозастосування (правове регулювання) або про аналогію закону.

Подібно до цього Д.О. Гетманцев пише про «збагачення податкового права інструментами податкової застави та податкової поруки» [4, с. 15]. На нашу думку, інструментами податкової застави й податкової поруки збагатились фінансове законодавство та цивільне право, а не фінансове право. Застава, у тому числі податкова, – це суто цивільно-правове явище. Такою – не просто цивільно-правовою, а речовою – є сутність застави. Правова конструкція застави, про що писали свого часу Ф.К. фон Савіньї та Р. Ієринг [10, с. 546; 11, с. 352], включає в себе речові й зобов'язальні елементи. Проте зобов'язальні елементи, як це показала А.Р. Ча-

нишева [7, с. 62], є суто допоміжними. У правовій конструкції податкової застави зобов'язальні елементи замінюються публічно-правовими. А сутність застави є речовою (абсолютною). Вона полягає в праві заставодержателя задовольнити свою вимогу за рахунок заставленого майна переважно перед іншими кредиторами заставодавця. Сама суть застави виражається в слові «переважно». Це право відсторонити будь-яку особу від претензій на річ, а після цього – задовольнити свою вимогу за рахунок цієї речі. Якби в правовій конструкції не було переважного права заставодавця, вона втратила б речовий характер. Тільки тоді виникли б підстави для дискусії про цивільно-правовий чи публічно-правовий характер податкової застави. Щоправда, у науці цивільного права дискусія про характер застави не вщухає. До прибічників концепції зобов'язального характеру застави приєднався В.В. Вітрянський, який сформулював вісім доводів на її користь [13, с. 402–403]. Через обсяг і тему статті ми не маємо можливості проаналізувати та спростувати ці доводи. Проте має бути зрозуміло, що публічні правовідносини речовими (абсолютними) не можуть бути за визначенням.

Що стосується податкової поруки, то неможливо погодитись із думкою про те, що правовідношення, яке виникає на підставі абсолютно вільного волевиявлення поручителя й контролюючого органу, стає публічним (фінансовим, податковим) або тому, що контролюючий орган є суб'єктом владних повноважень, або тому, що податковою порукою забезпечується публічне зобов'язання. Обидва чинники не можуть змінити цивільно-правовий характер податкової поруки. Зауважимо, що український законодавець відмовився від правової конструкції податкової поруки. У Росії використовуються і правова конструкція податкової поруки, і правова конструкція податкової застави. При цьому прямо вказується на застосування до таких правовідносин цивільного законодавства, якщо інше не передбачене законодавством про податки та збори (ст. ст. 73, 74 Податкового кодексу Російської Федерації).

З іншого боку, А.О. Гетманцев має рацію, коли не допускає поширення чинності цивільного законодавства на відносини, які виникають під час укладення договору про розстрочення чи відстрочення грошового зобов'язання або податкового боргу та на його підставі [4, с. 15]. Це твердження має логічні підстави. Так, договір про розстрочення або відстрочення має сенс тільки в межах податкового правовідношення. Податкова застава, податкова порука, на відміну від такого договору, виходять за межі податкового правовідношення.

Наведені висловлювання науковців мають характер певних епізодів. Однак є фундаментальні наукові дослідження, у яких межа між фінансовим і цивільним правом фактично стирається. А.Т. Ковальчук у зв'язку із цим пристосував для таких цілей навіть понятійний апарат правової науки. У такий спосіб предметом фінансово-правового регулювання були визначені не певні суспільні відносини, а такі явища: 1) утворення (накопичення), розподіл і використання фінансових ресурсів та фінансового капіталу; 2) фінансові ресурси та золотовалютні резерви Національного банку України; 3) грошово-кредитні ресурси комерційних банків, фінанси підприємств, сфери послуг; 4) ігровий і лотерейний бізнес, страхові резервні фонди, різні децентралізовані фонди [14, с. 28]. Крім того, на думку А.Т. Ковальчу-

ка, в орбіту фінансового права потрапляють грошові ресурси та високоліквідні активи фінансового ринку (у тому числі фондового ринку) і ринків фінансових послуг (страхова справа, недержавні пенсійні фонди, інститути посередницького інвестування, кредитні союзи, ломбарди) [14, с. 28]. Добре, що ці об'єкти потрапили «в орбіту фінансового права», а не стали предметом фінансово-правового регулювання. А фінансово-правова система включає до себе як суб'єктів правовідносин ринки фінансових послуг [14, с. 30].

Після такої концептуально-понятійної підготовки А.Т. Ковальчук визнає фінансове право «комплексною галуззю юриспруденції» [14, с. 26], якій, звичайно, тісно у сфері публічного права, однак вийти на простори приватного права їй заважають наукові ортодокси, у руках яких теоретичне вираження реальної, проте неприйнятної дійсності перетворилось на зібрання фізичних і морально застарілих догм [14, с. 86]. Добре, коли виростають нові покоління науковців, які йдуть далі за своїх учителів. Тільки при цьому молодим науковцям треба стояти на твердому підґрунті, а його в науці для молодих поколінь готують старші. Представників старших поколінь науковців не варто захищати від критики. Однак нехай критиками будуть ті, хто доклав зусиль, щоб стати на тверде підґрунтя, хто зрозумів, що ринки – не суб'єкти правовідносин, а бізнес – не предмет фінансово-правового регулювання.

Більш ґрунтовними є думки В.В. Запольського, який взагалі виключає можливість відмежування фінансового права від цивільного права. Він висуває гіпотезу, згідно з якою ускладнення й збагачення економічних і політичних відносин тягне за собою появу галузей, які не піддаються класифікації за критерієм «публічне» чи «приватне». Такі галузі, на думку вченого, віддзеркалюють особливості виробничих відносин у їх розвиненому стані; гіпотетично фінансове право могло бути такою галуззю [15, с. 15]. Фундаментальність наукових пошуків В.В. Запольського полягає в тому, що він здійснює їх, усвідомлюючи, що місце фінансового права в системі права варто шукати з урахуванням змін у суспільних відносинах, які полягають у розвиненому стані виробничих відносин, в ускладненні й збагаченні економічних і політичних відносин. Фіксація цих змін та визначення соціальної ролі фінансового права з їх урахуванням – правильний і перспективний напрям наукових розвідок. Проте подальші наукові пошуки В.В. Запольського набули ознак хибності. Він пише, що в конкретні фінансові правовідносини юридичні та фізичні особи вступають із державними органами. Підстав називати ці відносини приватноправовими мало, проте неозброєним оком видно, що вони не є «чисто публічно-правовими» [15, с. 31]. Закінчуються роздуми В.В. Запольського думкою, яка не дає будь-якої надії на розмежування фінансового та цивільного права: «Незважаючи на регулювання у формі договорів та угод <...> через превалювання публічності цілей і задач вступу в ці відносини державний кредит і державний борг повинні бути віднесені до системи інститутів фінансового права. Із цих міркувань страхування, ощадна справа, банківські розрахунки, банківське кредитування, тобто інститути, що базуються на договорі <...> являють собою частини єдиної системи фінансового права» [15, с. 93]. Оскільки таке розмежування є неможливим, з'являється ідея приватного фінансового права [15, с. 103]. Зрештою, ставиться завдання створити

адекватний цивільному законодавству та іншим джерелам цивільного права режим правового регулювання фінансових відносин [15, с. 142].

На нашу думку, проблема чіткого розмежування фінансового й цивільного права успішно вирішується вже за існуючого законодавства та за існуючого стану суспільних відносин. Для цього необхідно повернутись до визначення предмета й методу правового регулювання критеріями, за якими фінансове право має виокремлюватись у системі права України. Таким предметом є публічні майнові відносини, пов'язані з формуванням, розподілом і використанням публічних фондів грошових коштів, допоміжні стосовно зазначених майнових відносин немайнові відносини, а також публічні немайнові відносини, пов'язані з функціонуванням ринків фінансових послуг і ринку цінних паперів.

Ті ж завдання, які ставить В.В. Запольський, лише на перший погляд вражають грандіозністю. Більш уважне вивчення наукових положень, сформульованих ученим, дає підстави для висновку, що ідеєю створення нового фінансового права прикриваються необґрунтовані теоретичні положення.

Розмежуванню фінансового та цивільного права перешкоджають панівні в науці уявлення про те, що існують спеціальні фінансові закони (у тому числі фінансові кодекси та загальні закони про фінанси) і закони, що містять окремі норми фінансового права [15, с. 86]. Суть проблеми полягає в наявності в Податковому кодексі України норм цивільного, трудового та процесуального права. Що стосується Бюджетного кодексу України, то в ньому кількість норм цивільного й процесуального права переходить усі розумні межі. Складається враження, що законодавець у Бюджетному кодексі України здійснив пристосування цивільного та процесуального права до цілей комфортності бюджетно-правового регулювання. Навіть поняття бюджетного зобов'язання, яке надається в п. 7 ч. 1 ст. 2 Бюджетного кодексу України, за змістом є цивільно-правовим. Відтак навіть Податковий кодекс України та Бюджетний кодекс України не можуть бути визнані фінансовими законами, оскільки регулюють не виключно фінансові відносини. Більш доцільно було б визнати названі кодекси фінансовими законодавчими актами, виокремлюючи останні за критерієм їх основного спрямування (основного кола відносин, які ними регулюються).

Податковий кодекс України та Бюджетний кодекс України могли б зробити внесок у відмежування фінансового права від інших галузей права, зокрема й від цивільного, якби в них визначались не відносини, що регулюються цими кодексами (ст. 1 Податкового кодексу України, ст. 1 Бюджетного кодексу України), а відносини, які регулюються податковим і бюджетним правом. Однак нині склалась традиція визначати в кодексах відносини, що регулюються ними, а в кращому випадку – відповідним галузевим законодавством.

Прагнення науковців – фахівців у галузі фінансового права до вирішення фундаментальних проблем, у тому числі тих, що стосуються відмежування фінансового права від інших галузей права, мало своїм наслідком недостатню увагу до конкретних положень актів фінансового законодавства та проблем, які з ними пов'язані. Так, у ст. 46 Бюджетного кодексу України визначаються 7 стадій виконання бюджету за видатками й кредитуванням. Лише перші дві здійснюються в суто фінан-

сових правовідносинах. Що стосується п. п. 3–7 ст. 46 Бюджетного кодексу України, то ними, а також правилами, що конкретизують ці пункти, встановлюються одночасно норми і фінансового, і цивільного права. Зокрема, взяття бюджетних зобов'язань (п. 3 ст. 46 Бюджетного кодексу України) передбачає перебування розпорядника бюджетних коштів у фінансових правовідносинах із головним розпорядником бюджетних коштів та відповідним органом казначейства, а також вступ при цьому в цивільні правовідносини із суб'єктами підприємництва, які будуть поставляти товари, виконувати роботи, надавати послуги розпорядникам бюджетних коштів.

Наступна стадія виконання бюджету за видатками – отримання товарів, робіт, послуг (п. 4 ст. 46 Бюджетного кодексу України). Це дії на виконання бюджетних зобов'язань, що здійснюються у формі цивільних зобов'язань. Водночас під час отримання товарів, робіт, послуг розпорядники бюджетних коштів продовжують перебувати у фінансових правовідносинах і зобов'язані виконувати відповідні фінансові обов'язки.

Здійснення платежів відповідно до взятих бюджетних зобов'язань (п. 5 ст. 46 Бюджетного кодексу України) – це найбільш проблемна стадія виконання бюджету за видатками. Її проблемність полягає в тому, що за умов, передбачених ч. 4 ст. 51 Бюджетного кодексу України, стосовно розпорядників бюджетних коштів діє заборона на здійснення платежів відповідно до взятих бюджетних зобов'язань. Ця заборона є диспозицією фінансово-правової норми. Виникає ситуація, за якої розпорядник бюджетних коштів у фінансових правовідносинах позбавлений права здійснювати певні дії (здійснювати платежі відповідно до взятих бюджетних зобов'язань), а в цивільних правовідносинах несе обов'язок здійснювати ті ж дії. Ця парадоксальна ситуація не може бути вирішена через переважне застосування норм фінансового права або норм цивільного права, оскільки норми різних галузей не можуть конкурувати між собою. Її вирішення можливе за умови визнання тієї обставини, що положення ч. 4 ст. 51 Бюджетного кодексу України, яке забороняє за відповідних умов здійснювати платежі на виконання раніше взятих бюджетних зобов'язань, буде тлумачитись так, що воно встановлює не лише норму фінансового права, а й норму цивільного права. Якщо це так, то залишається тільки вирішити колізію між цивільно-правовою нормою, встановленою ч. 4 ст. 51 Бюджетного кодексу України, і цивільно-правовою нормою, яка встановлена ст. 526 Цивільного кодексу України та приписує належним чином виконувати цивільні зобов'язання. Ця колізія має бути вирішена на користь спеціальної цивільно-правової норми, що встановлена ч. 4 ст. 51 Бюджетного кодексу України. Цій правовій нормі варто надати перевагу під час правозастосування також за правилом *lex posterior derogate priori* (пізнішим законом скасовується більш ранній).

Подібним є положення ч. 8 ст. 51 Бюджетного кодексу України. Воно, що правда, прямо не забороняє розпорядникам бюджетних коштів здійснювати платежі за раніше взятими бюджетними зобов'язаннями, проте фінансово-правовий припис за відповідних умов «упорядкувати бюджетні зобов'язання» означає одночасно і право розпорядника бюджетних коштів вимагати внесення змін до раніше укладених цивільно-правових договорів, і його право не здійснювати

платежі за раніше взятими бюджетними зобов'язаннями. Було б цікаво дізнатись, як буде вирішена судом справа за позовом про внесення змін до цивільного договору на підставі ч. 8 ст. 51 Бюджетного кодексу України. Однак нам не вдалося знайти таких рішень. У будь-якому разі можна прогнозувати, що суду навряд чи вдасться дати задовільне тлумачення ч. 8 ст. 51 Бюджетного кодексу України. Проблема спочатку повинна бути вирішена в науці, а не залишатись для вирішення її судами під час здійснення правозастосування. Розмежування норм фінансового та цивільного права в таких випадках є особливо складним завданням, адже ці норми встановлюються одними й тими ж законодавчими положеннями.

Таким чином, варто констатувати тісний взаємозв'язок положень фінансового та цивільного законодавства. Зазначений взаємозв'язок, зокрема, проявляється в субсидіарному застосуванні положень цивільного законодавства до фінансових відносин, у субсидіарному застосуванні положень фінансового законодавства до цивільних відносин, у необхідності використання аналогії закону, у комплексному характері більшості актів фінансового законодавства, у наявності положень, що формулюють норми цивільного права, навіть у кодифікованих актах фінансового законодавства. Більше того, нерідко положення актів законодавства формулюють одночасно і норми фінансового права, і норми цивільного права. Однак такий тісний взаємозв'язок положень фінансового й цивільного законодавства не просто не виключає, а навіть збільшує необхідність розмежування норм фінансового та цивільного права, а також відносин, що регулюються цими галузями права. Викладені в статті положення, на нашу думку, дають змогу зробити висновки про те, що не існує публічно-приватних (фінансово-цивільних) відносин, а також не існує відповідних їм комплексних норм права. Фінансове право та цивільне право, незважаючи на тісний взаємовплив, є самостійними профілюючими галузями права, тому предмети їх регулювання можуть і повинні суворо розмежовуватись на всіх рівнях системи права, у тому числі для будь-якої конкретної норми права. Особливо варто зазначити, що не існує також відносно-абсолютних відносин. Речові права встановлюються й регулюються винятково нормами цивільного права, а на фінансові відносини ці норми тільки впливають.

Викладеним не вичерпується вся проблематика розмежування фінансового та цивільного права. Ця проблема має особливості свого вирішення стосовно правовідносин щодо державного кредиту та державного запозичення, стосовно правовідносин у процедурі взяття бюджетних зобов'язань (у процедурі укладення розпорядниками бюджетних коштів цивільно-правових договорів, що передбачають здійснення платежів за рахунок бюджетних коштів), співвідношення права власності та фінансових правовідносин тощо. Ці питання стануть темами подальших наукових досліджень.

Література

1. Алексеев С.С. Общие теоретические проблемы системы советского права / С.С. Алексеев. – М. : Госюризгиздат, 1961. – 187 с.
2. Алексеев С.С. Структура советского права / С.С. Алексеев. – М. : Юридическая литература, 1975. – 258 с.

3. Дорохин С.В. Деление права на публичное и частное: конституционно-правовой аспект / С.В. Дорохин. – М. : Волтерс Клувер, 2008. – 136 с.
4. Гетманцев Д.О. До питання про предмет і метод фінансового права / Д.О. Гетманцев // Фінансове право. – 2008. – № 2. – С. 13–16.
5. Толстой Ю.К. О преподавании гражданского права на современном этапе / Ю.К. Толстой // Преподавание гражданского права в современных условиях : сб. – СПб. : Изд-во Санкт-Петербургского гос. ун-та, 1999. – С. 42–48.
6. Мамутов В.К. Развитие хозяйственного права и хозяйственно-правовой мысли в суверенной Украине: научный доклад / В.К. Мамутов. – Донецк : Ин-т экономико-правовых исследований НАН Украины, 2004. – 40 с.
7. Толстой Ю.К. Е.А Суханов на путях совершенствования отечественного законодательства / Ю.К. Толстой // Правоведение. – 2007. – № 1. – С. 152–163.
8. Саттарова Н.А. Современные аспекты межотраслевых связей финансового права / Н.А. Саттарова // Финансовое право. – 2012. – № 5. – С. 11–14.
9. Гаффарова Г.Р. О гражданско-правовых средствах в финансовом праве / Г.Р. Гаффарова // Финансовое право. – 2010. – № 11 – С. 12–14.
10. Савиньи Ф.К. Обязательственное право / Ф.К. фон Савиньи ; пер. Н.А. Мандро, В.В. Фукс. – М. : Тип. А.В. Кудрявцевой, 1876. – 579 с.
11. Иеринг Р. Избранные труды : в 2 т. / Р. Иеринг. – СПб. : Юридический центр Пресс, 2005–2006. – Т. 2. – 2006. – 547 с.
12. Чанишева А.Р. Поточні цивільні правовідносини : [монографія] / А.Р. Чанишева. – О. : Фенікс, 2009. – 148 с.
13. Брагинский М.И. Договорное право. Общие положения / М.И. Брагинский, В.В. Витрянский. – М. : Статут, 1997. – 682 с.
14. Ковальчук А.Т. Финансовое право в рыночных системах (теоретическое исследование в практическом аспекте) / А.Т. Ковальчук. – К. : Парламентское издательство, 2008. – 506 с.
15. Запольский В.В. Дискуссионные вопросы финансового права : [монография] / В.В. Запольский. – М. : РАП ; Эксмо, 2008. – 160 с.

Анотація

Очкуренко С. В. Розмежування фінансового та цивільного права. – Стаття.

У статті викладено деякі результати дослідження проблеми розмежування фінансового та цивільного права. Доведено не лише можливість, а й необхідність чіткого розмежування цих двох галузей права. Критично оцінено спроби довести неможливість такого розмежування внаслідок руйнування межі між фінансовим і цивільним правом у процесі розвитку суспільних відносин. Автор наводить приклади розмежування та визначення змісту норм фінансового й цивільного права в тих випадках, коли норми цивільного права формулюються в актах фінансового законодавства, а також коли одним і тим же нормативним положенням одночасно встановлюються і норма фінансового права, і норма цивільного права.

Ключові слова: фінансове право, цивільне право, законодавство, право, розмежування фінансового та цивільного права.

Аннотация

Очкуренко С. В. Разграничение финансового и гражданского права. – Статья.

В статье излагаются некоторые результаты исследования проблемы разграничения финансового и гражданского права. Доказывается не только возможность, но и необходимость четкого разграничения этих двух отраслей права. Критически оцениваются попытки доказать невозможность такого разграничения вследствие разрушения границы между финансовым и гражданским правом в процессе развития общественных отношений. Автор приводит примеры разграничения и определения содержания норм финансового и гражданского права в тех случаях, когда нормы гражданского права формулируются в актах финансового законодательства, а также когда одним и тем же нормативным положением одновременно устанавливается и норма финансового права, и норма гражданского права.

Ключевые слова: финансовое право, гражданское право, законодательство, право, разграничение финансового и гражданского права.

Summary

Ochkurenko S. V. Delimitation of financial law and civil law. – Article.

The article presents some results of the investigation of the problem of delineation of financial and civil law. It is proved not only the possibility, but also the need for a clear delineation of these two branches of law. The attempts to prove the impossibility of such a delimitation due to the destruction of the boundary between financial and civil law in the process of development of public relations are critically evaluated. The author gives examples of differentiation and definition of the contents of the norms of financial and civil law in those cases when civil law norms are formulated in acts of financial legislation, as well as in cases when the same normative provision simultaneously establishes the rule of financial law and civil law.

Key words: financial law, civil law, legislation, law, delimitation of financial and civil law.